

ԾԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԾԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

17^{րդ} ՏԱՐԻ.—ԹԻԻ 20. (564)

15 ՄԱՅԻՍ 1904

ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ՈՒԹԻՒՆԸ

ԶԱՊԵԼ ԵՍԱՑԵԱՆ

ԵՐԿԱՅ ԴԱՐՈՒՍ մէջ զիրար խաչածեւող շատ մը իմաստասիրական վարդապետութիւններէն, ամէնէն որոշ եւ ամէնէն ցայտուն կերպով մէջտեղ կուգայ միակ եղբայրացութիւն մը որ ձեւով մը փամփուկա-կից յարատեւ զարգացման ոգիին յատկանշականն է. այն է անհա-տականութիւնը. այդ անհատական ուժին իմաստասիրութեան վրայ հիմնուած է Իս-սէնի հոյակապ շարքը թատրոններուն, Մէթէրլինկի Խոնարհներու Գանձը սքանչելի գործին ոգին ինչպէս Նիչէի բոլոր փիլիսոփայութիւնը, Արուեստներէն, զրականութե-նէն եւ իմաստասիրութենէն զատ, քաղաքակրթ աշխարհի ներկայ ձգտումը ղէպի բացարձակ անհատականութիւնն է եւ արդէն անով կը վերանորոգուին բարքերը եւ ընկերական շատ մը սովորութիւնները:

Բոլոր այս բաներուն մղուեցայ խորհելու (n'en déplaise à certaines personnes) կար-դալով վերջին շարքներէն մէկուն «Մաղիկ»ի մէջ հրատարակուած խմբագրականը (Քաղաքին մէջ. Մ. Շամտանճեան) որ մասնաւոր շահեկանութիւն մը ունի մեզի՝ Կ. Պոլսոյ մէջ բնակողներու համար, մասնաւոր անհատականութեան տեսակէտներով: Մասնաւոր թաղերու մէջ խճողուելու ձգտումը յաճախ առանց օրինաւոր պատճառի իրարու հետեւելու եւ անհատականութեան բացարձակ բացակայութեան նշան մըն է որուն երեւոյթներուն եւ հետեւանքներուն վրայ ծանրացած էր միայն Շամտանճեան էֆէնտիս Այլ սակայն ըստ իս արդէն գոյութիւն ունեցող ներկայ պայմաններուն հե-տեւանքները մասնաւոր կարեւորութիւն մը ունին միայն եւ արդէն բազմամարդ տե-ղեր զիմեւու դիտաւորութեան մէջ իսկ է ցեղի մը վատթարացման առաջին նշանը նոյն իսկ եթէ դիտաւորութիւնը չգործադրուի նիւթական անկարողութեամբ:

Այսօր շատ քիչ բացառութեամբ՝ Կ. Պոլսոյ սքանչելի շրջակայ թաղերու բնակիչ-ներէն Հայերը մասնաւորաբար աչք չունին իրենց համեմատաբար ընդարձակ տունե-րուն, իրենց բնակարանին կից պարտէզներուն, գեղեցիկ տեսարաններուն եւն. ասոնց ամենուն ընծայած կենսական առաւելութիւններէն մէկը ի նկատի չպիտի առնէին եթէ ընտրութիւն մը ընելու վիճակի մէջ ըլլային. անտարակոյս առանց վայրկեան մը վարանելու պիտի նախընտրէին բազմամարդ կեդրոն մը փոխադրուիլ եւ հոն համեմ-տաբար իրենց գիւղի հանգստաւէտ կեանքին՝ չարաչար նեղուիլ օդի պակասէ եւ վա-տաւորջ պայմաններէ (որոնք յատուկ են ամէն խճողուած միջավայրներու) մնասուիլ:

Եթէ իրերու այս վիճակին բուն իսկ գլխաւոր շարժառիթը փնտռենք, առանց շատ վարանելու պիտի տեսնենք թէ անհատական ուժի պակասն է գլխաւորաբար մեր համայնքին մէջ. առանձին մնալէ վախճալ, շատ մը մարդերու (նոյն իսկ անծանօթ) չըրջանակի մը մէջ ըլլալ, ազդեցիկ զուարճութիւններու զրացի, առանց յաճախ կարողանալու այդ զուարճութեանց մասնակից ըլլալու, ինչ փոյթ. որ մը ծանօթներէս, մէկը այս առթիւ կ'ըսէր. — Խոչ կ'ըլլայ, նոյն իսկ եթէ մէկը չճաշնամ. դոնէ Բերայի մէջ շատ մը մարդիկ կը տեսնեմ որ կ'երթան, կուգան, կը զուարճանան, մինչդեռ հոս (Իր բնակած արուարձանին ակնարկել կ'ուզէր) ձանձրոյթէ մարդ կը մեռնի:

Այս ձեւ խորհրդածութիւնը շատ յատկանշական է որովհետեւ յատուկ է արուարձաններէն հեռացող շատ մը ընտանիքներու մտածելու կերպին:

Արդարեւ եթէ կեդրոն թաղ մը մնալը, գործերու դիւրութեան համար ըլլար եւ կամ եթէ բազմաթիւ յարաբերութիւններու հետեւանքով՝ որով հաղորդակցութիւններու արագութիւնը անհրաժեշտ կը դառնայ, եթէ մէկ խօսքով կեդրոն տեղ մը բնակիլը ընկերական կեանք մը ունենալու շարժառիթով որոշուած՝ ըլլար, տեսակետով մը արդարացի կ'ըլլար անշուշտ. բայց բանն այն է որ միջակ կարողութիւն ունեցող եւ երբեմն նոյն իսկ նիւթական անձկութեանց մէջ չարչարուող մարդիկ ալ կեդրոն տեղեր երթալ կ'ուզեն եւ այս իրենց եւ ընտանիքին հանգիստին եւ առողջութեան գնովը պարզապէս բերանարաց ուրիշներուն զուարճանալը դիտելու համար:

Այլ սակայն նւթականապէս անկախ՝ եղող դասակարգին համար ալ, նոյն իսկ ի նկատի առնելով ընկերական կեանք մը վարելու օրինաւոր փափաքը, արուարձաններէն հեռանալը անհատական ուժի պակաս կը նշանակէ հաւասարապէս:

Բազմամարդ քաղաքներու մէջ յարատեւ բնակողները, բարձրագոյն դասակարգերը (մտաւորական եւլն. տեսակէտով) չեն. անոնք ընդհանրապէս կը քաշուին չըջակայ արուարձանները, առանձին բնակարաններու մէջ եւ կամ քաղաքին մէջ կ'ընտրեն աւանդէն լոյն եւ ոչ բազմամարդ թաղերը:

Շատ հեռուները չերթալու համար կը բաւէ յիշել Պոլիս եկող Եւրոպացիներուն մէջ Անգղիացիները որ հոս գտնուող օտարազգիներուն մէջ ամենէն աւելի պահած են իրենց ցեղային յատկութիւնները եւ հետեւաբար ամենէն աւելի անհատական ուժ ունին. այդ նոյն Անգղիացիները մեծ մասամբ կը հաստատուին հեռաւոր արուարձաններու մէջ, բարձրադիր եւ գեղեցիկ տեղեր, ինչպէս Հիսար, Գանտիլլի, Սկիւտար եւն: Ապահով, կեդրոնէն հեռու բնակելով մինակ մնալու չեն վախճար, որովհետեւ առանձնութենէ սարսափիլը ամենէն գլխաւոր նշանն է տկարացման. ուժով եւ կեդրական յատկութիւններով օժտուած անհատները ինքզինքնուն կը բաւեն, ուրիշներու ներկայութեան գաղափարը — մանաւանդ իրենց համար օտարներէ կազմուող բազմութեան մը ներկայութիւնը, — բնաւ բարոյական օժանդակութիւն մը չէ քանի որ անոր պէտք չունին:

Ջարմանալի եւ տարօրինակ բան է արդէն երբ մարդ բնակութեան տեղ մը ընտրելու պահուն շատ մը լաւ պրելու յարակից եղող պայմանները մտքէն չանցնէ, միայն խորհելու համար թէ իր բնակած տեղը ուրիշները դիւրաւ պիտի կրնան գալ, թէ իր թաղին հրապոյրը բաւական ուժով պիտի ըլլայ որպէս զի շատեր փափաքը ունենան դալ զինքը տեսնելու:

Ասիակ նկարագրի տկարութիւն կը նշանակէ եւ անվստահութիւն ինքզինքին վերայ, անհատական ուժ ունեցող մէկը բնաւ պիտի չխորհէր թէ ուրիշներուն ո'րքան դիւրին է իրեն յաճախելը, ալ պիտի մտածէր միայն իր անհատին եւ իր ընտանիքին ապրելու պայմանները դիւրացնող եւ կեանքը հաճելի եւ գեղեցիկ ընծայող տեղ մը ընտրել բնակութեան եւ այս պայմանները կարծեմ թէ կեդրոն թաղերը դիմելով չէ որ պիտի ձեռք անցնէր:

Կ Ե Ս Ն Բ Ե Ն Պ Ա Յ Բ Ա Ր Ը

(Երգ դպրոցականաց համար)

Ռ. Յ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

Կեանքն է պայքար, յաղթելն է դժուար.
Խոչք եւ խուժք են անթիւ, անհամար.
Վատին ու ծոյլին բախտն է չատ տըխուր,
Յաջողութիւնը արւոյն տըրիտուր:
Դափնին գործողին մըրցանակն արժան,
Անգործին նըսեհ կը լինի դաժան.
Մինչ մենք դանդաղինք, այլք մեզ կը գըլեն,
Ու մեզ հեռուէն ծաղըր կ'արձակեն:

* * *

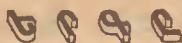
Լուրջ է կեանքը, չատ պարտքեր ունի,
Բարւոյն սիրող, կամք պէտք է արի.
Հեշտութեան ուղին կորստեան տանի,
Ով որ կը ճգնի՝ ա՛ն վայելքն ունի.
Ով կը կատարէ իր պարտքն անդադար,
Անորն է հաճոյք, խըղճի մը արդար.
Գործել հարկ է միշտ բարին ու իրաւ,
Որ բաժին առնունք գոհութիւնն անբաւ:

* * *

Աշխատելու կեանքն է ասպարէզ,
Թող թոյլ գըրգանք չը փորձեն ըզմեզ.
Լոյս ճըշմարտութիւն բարիքն է մըտքին,
Սէր բարեգործով ոյժն է սըրտիկին.
Գիտութեանց ծըծենք հիւթը կենսատու,
Մեր սիրտն յար տենջա՛յ ազնիւ բաներու:
Սուրբ գաղափարին վըսեմ սիրահար,
Մեր հոգին ջանայ արիւթեւել յար:

* * *

Արագ թեւով կ'անցնին մեր օրեր,
Գարուն հասակ սահի դերդ ըստուեր.
Հասուն տիք շուտով յալիս խոնարհին,
Վերջալոյսն ահա կը հասնի կեանքին:—
Ի՛նչ պիտի մընայ անցքին մեր նըշան,
Թէ ոչ յիշատակ գործող բարութեան.
Վաղանցիկ կեանքին մեր անանց վըկայ
Գեղեցիկ մեր գործ արձա՛ն թող կենայ:

Երգ դպրոցականաց համար

(Վ. Ա. Լ. Ս. Ե. Բ. Գ.)

Ռ. Յ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

Երգենք, եղբարք, երգն անուշ է,
Ձանձրոյթ, լըքում նա կը բուժէ.
Կը թեթեւնայ վաստակ
Երբ շրթանց վրայ կը թեւածէ
Երգը սիրուն, երգն անուշակ:

Երկինքէն իջէր երգերու հրեշտակ,
Երկնային հեշտից տալ անգին ճաշակ.
Թըմրած հոգւոյն շնորհէ թեւեր հրեղէն
Ու զիւթական հրմայք բղխեն քննարէն
Որք լուռեղէն երազոց մէջ մեզ կ'օրրեն:

Թող չարերուն հոգին
Մընայ անձայն, լրռին.
Թո՛ղ երգէ եռանդուն
Սիրտը պատանւոյն՝ բարութեամբ լեցուն:
Դարուն, ցընձուն երգ մ'է համակ.
Մեր ալ թող հնչէ երգոյն աղաղակ:
Մենք ալ գարնան թռչուններ ենք,
Դեղզեղաձայն եւ մե՛ք երգենք:

Ինչ որ գործէ, հրճուի, ողբայ,
Իր երգն ունի ան աներկբայ,
Երգ մը որ լայ կամ թէ խընդայ:
Մեղուն կ'երգէ, երբ ծաղկանց հիւթ քաղէ,
Մըշակն ալ արտին մէջ իր երգը մըմընջէ:
Խոխոջանքը չէ՞ տըրտում երգն առուակին,
Երբ շըրջի ծաղկանց տալ համրոյր յետին,
Ու ծառոց զիրկ զեփիւռք երգով մը կ'օրորին:

Երգով վըսեմ քերթողներուն
Հոգին ի մեզ խայտայ թրթռուն.
Երգին թեւոց վրայ մեր սիրտ կը բարձրանայ,
Դէպ յ'իտէալն ի գերակայ.
Դեղեցկին յոյզ հոգւոյն ցունց տայ:
Մոռնանք երգով յայտախարհը՝ ըստոր, տըխուր,
Բարձր ոլորտի մէջ կը չնչենք, վեհ ու մաքուր:

Ի վե՛ր, ի վե՛ր, նուազին թեւոց վերայ ի վե՛ր,
Հոյս եթերաց մէջ պարզելու վեհ թռիչներ:
Երաժշտութիւն,
Վասէ՛ մեր սիրտ, ոգեւորէ՛ մեզ դաշնակացդ ի բարախին:
Մեր խինդն ու արրամութիւն
Վեհանա՛ն քեզմով, առնուն սըրբութիւն:

ՖՐԱՆՍԱՑԻՈՑ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՅԱՐԿԸ

ԷՄԻԼ ՖԱԿԷ

Ծաղիկի մէջ ընտանեկան յարկի մասին գրուած յօդուածի մը տոթիւ կը կարծենք թէ շահեկան կ'ըլլայ մեր ընթերցողներուն ներկայացնել Պրանսացիներուն foyer-ն, քաղելով Էմիլ Ֆակէի այս նիւթին վրայ գրած մէկ յօդուածէն: Հոն պիտի տեսնենք որ մեր մէջ այն ընտանիքները որ արժանապատուութեան խնդիր կը համարին ֆրանսական եւ կամ առ հասարակ եւրոպական սովորութիւններու հետեւիլը եւ յաւակնութիւնը ունին ըմբռնած ըլլալ եւրոպական քաղաքակրթութիւնը իր ամէնէն կարեւոր բարքերուն մէջ, ինչպէս բոլորովին կը տարբերին նոյն իսկ իրենց ընտանեկան կազմութեան մէջ իրենց հետեւիլ ուզած ցեղերէն եւ որչափ քիչ կամ սխալ հասկցած են անոնց էական յատկութիւններէն որոնց վրայ արդէն հիմնուած են ամէն բան:

ԶԱԿԱՆ բան մը ֆրանսական foyer-ն. այնչափ սեղմուած, ինք իր վերայ ամփոփուած ծածկուած է որ անոնք որ կ'ուրանան իր գոյութիւնը, իրաւունք ունին որովհետեւ -բոլորովին կ'անգիտանան զայն: Շատ ճիշդ է որ օտար մը կրնայ մեր երկրէն անցնիլ եւ ամէն բանի տեղեկանալ բաց ի ներքին մարդէն, ընտանիքի մարդէն: Անտարակոյս հիւրասէր, լաւ ընդունող ենք, բայց մեր երկիրը, մեր փողոցները եւ պուլուարները, մեր միւզէները եւ գրադարանները, մեր դպրոցներն են որ կ'ո բանանք օտարի մը, բայց ընտանիքը բնաւ, եւ կամ չատ հաղու ազիւտ բացառութեամբ: Մենք կը զարմանանք որ օտարները կ'ուրանան զայն, բայց բնական է, ապահովաբար բնաւ չեն տեսած ֆրանսական ընտանիքը:

Մենք նախանձօտ ենք մեր ընտանիքին մասին. Պրանսացի մը ամէն աստիճանէ բարեկամներ եւ ծանօթներ կրնայ ունենալ. ծանօթներ կան որ անտանելի են իրեն, ծանօթներ որ զիջը անտարբեր կը թողուն եւ բարեկամներ զօրս կը սիրէ. չորրորդ դասակարգ մըն ալ կայ, բարեկամները որ այնքան կը յարգէ որքան կը սիրէ. մինակ այս չափազանց հազուադիւս վերջիններուն է որ ընտանիքին զոնները կը բացուին. մեզի համար ասիկա բարեկամութեան մասնաւոր երանգ մը կը ներկայացնէ որուն համար բաւ մը պէտք էր. ընտանիքին բարեկամը. անիկա կէս-ազգական մըն է: Այն ծայրայեղ դժուարահաճութիւնը որով կ'ընտրէք ընտանիքի բարեկամը, այն չափազանց հպարտութիւնը որով այդ տիտղոսը կ'ստանաք, այն չեմ գիտեր ինչ տեսակ գոբովազին եւ լուրջ երախտապարտութիւնը զոր կը զգաք այդ տիտղոսը ձեզ տուոս:

դին, կ'ապացուցանեն արդէն թէ ընտանիքը մեզի համար ո՛րքան լուրջ եւ գրեթէ սուրբ բան մըն է :

Ճշմարտութիւնը այն է որ ընտանիքը պարզապէս մեր կրօնքն է. իրեն համար կը տածենք բոլոր այն զգացումները որոնք ամէն ժամանակներու մէջ կ'ապրեալ են նուիրական բաներուն: Զայն կը պաշտենք եւ անով հպարտ ենք եւ քիչ մըն ալ կ'ամբնանք ատոր համար ունեցած զգացումներնու համար. բացատրեմ. անիկա մեր հպարտութիւնն է. բոլոր կրօնական բաները այս կրկին նկարագրիր կ'ունենան. կը զգանք որ անոնք մեր ուժերն են եւ կը զգանք որ միայն առ ընտանիքն հայր մը ամուրիի մը զիմաց կէս մը միամիտ եւ պզտիկ հպարտութիւն մը ունի զոր կը զգացնէ եւ պզտիկ վախ մը ծիծաղելի երեւալու որ հաւասարապէս կը նշմարուի. երիտասարդ քահանան սովորական մարդոց քով երբեմն կը ճանչնայ այս կրկին զգացումը. նոյնն է Ֆրանսացի ընտանիքի հայրը օտարին զիմաց: Անիկա *foyer*-ին սէրը արտայայտիչ ձեւով մը չէ որ կը զգայ, այլ աւելի զգտնապահ ձեւով մը. ալելուեալ չերգեր անոր համար ոչ ալ զայն վէպի մէջ կամ երգի մէջ կը դնէ. շատ փոյթ չընեն որ ուրիշները անոր գոյունութիւնը գիտնան. ահաւասիկ իր յատկանիշը:

Ասիկա կը նշանակէ որ խնդիրը խորունկ զգացումի մը վրայ է. լաւ կամ գէշ՝ խորունկ զգացումները անոնք են որոնցմով կ'ապրինք եւ զորս կը ծածկենք, որովհետեւ մարդ երկու բան մեծ խնամքով կը ծածկէ, իր վէրքը եւ իր գանձը, իր լաւագոյն եւ յոռեգոյն բաները գէշը՝ զգուշելի չդառնալու, լաւը՝ ծիծաղելի չըլլալու համար:

Եւ այս խորունկ, խիստ եւ նախանձոտ զգացումին վրայ է որ հիմնուած է Ֆրանսացիին ընտանիքը: Ասոր համար է որ օտարները զայն չեն հասկնար եւ չեն ճանչնար. անիկա միայն մատչելի կը դառնայ երբ արուիլ սկսած է. այն ատեն զայն ճանչնալ զիրին բան մըն է. փողոցէն աւելի զիւրաւ կը տեսնուի սենեակի մը ներքնակողմը երբ տունը քանդուելու վրայ է: Սովորական վիճակին մէջ մեր ընտանիքը պահուած եւ պաշտպանուած է այնպիսի ձեւով մը որ իր գոյութիւնը անձանօթ կը մնայ:

«Զենք տեսած զայն կ'ըսեն,—որովհետեւ ճեղքուածք չկայ»:

Օտարները միայն մեր պակասութիւնները կը ճանչնան. բայց մեր թերութիւններէն իսկ որ մեզի յատկանշական են պէտք էր ճանչնային ընտանիքին մարդը. պահել, պահպանել, մոլորելու թոյլ չիտալ չհեռացնել, միացած պահել ընտանիքին անդամները, նոյն իսկ մեր մոլութիւններուն հիմը կը կազմեն. երիտասարդ աղջկան թոյլ տալ որ մինակը դուրս ելլա՞յ, Ֆրանսայի մէջ ահագին խնդիր մըն է, ինչպէ՞ս կը վախնանք որ առանց մեզի ապրելու կը վարժուի, երիտասարդի մը մուտքը արտօնել ընտանիքի մը մէջ ուր երիտասարդ աղջիկ մը կայ, բան մըն է որուն վրայ վեց ամիս կը խորհրդակցին, ինչպէ՞ս կը վախնանք որ ամուսնանալով հեռանան մեզմէ մինչ միւս կողմէ վերջապէս կը հաշտուինք այդ գաղափարին, յետոյ ընտանիքին երիտասարդ տղան պէտք է որ ընկերութեանց մէջ մտնայ, իր շահերը կը պահանջեն որ կանուխէն հեռանայ ընտանիքին պաշտպանութենէն, դաստիարակուի եւ կեանքի վարժուի. շատ լաւ գիտենք այս բաները բայց . . . ընտանիքը, նախանձոտ *foyer*-ն կ'ըսէ. «Պիտի երթայ, օտար տարրերու դրոշմը պիտի կրէ, այլ եւս չպիտի ըլլայ այն ինչ որ ես չիմեցի, այլ եւս ինքը չպիտի մնայ, այսինքն ես, այսինքն մենք»:

Ասիկա եսասիրութիւն է պիտի ըսեն, ինչ փոյթ. եթէ ընտանիքին սէրը եսասիրական նկատագիր մը ունի, ըսել է ուժով է:

Թէ մեր գրականութիւնը բոլորովին տարբեր գաղափար մը տուած է մեր վրայ ամբողջ աշխարհին, ասիկա կը բացատրուի վերը ըսածներէս. այս խորութեամբ զգա-

ցումները գրական ինչքեր չեն. ամենէն ճշմարիտ սէրերը երգուած չեն. ճշմարիտ ընտանիքները գիրքի մէջ անցած չեն. ընտանեկան գաղտնի խնդիրներով կազմուած գրականութիւն մը մեզի անհամ չերեւար այլ անփափուկ. կը ներենք որ մարդ մը իր սիրուհիին վրայ ոտանաւոր գրէ բայց չենք հասկնար որ իր կնոջ համար յանգեր չինէ ոչ ալ իր տղոցը անունները գրատունները տանի:

Այս փափկութեան նեղութիւնն է որ կը կրենք որովհետեւ ինչ որ չափազանց յարգանքի համար չենք յայտնել կը կարծեն թէ այդ բանին զգացումը չունինք: Աւելի գէշ իրենց համար, եւ ոչ թէ մեզի համար. որովհետեւ եթէ մեր փափկութիւնները չեն հասկըցուած, մեզի բան մը չըլլար ընդհակառակը սիրուն հաճոյք մը կը հայթայթէ որ վերջապէս շատ օրինաւոր է:

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

ՀՐԱՆՏ ԱՆՈՒՐՁ

ՅՍ օրերս գրագէտին պատասխանատուութեան խնդիրը հրապարակ նետուեցաւ: Ծանօթ գրող մը վարդի ու մօլիխինդի նմանութիւնով մը պարզեց իր կարծիքը: Ուրիշ հանրածանօթ հրապարակադիր մըն ալ փութաց խմբագրականով մը պատասխանել անոր: Այս վերջինը, տկար կողմին վրայ խուժելու, կողմակի շարժուի մեր ընելու եւ փաստելու իր արտակարգ կարողութիւնովը, իր գրութիւնը վերածած էր առաջնակարգ պաշտպանողականի մը որ սակայն չի բաւեր դատ մը հիմնովին չահելու համար:

Յայտնի է որ վարդի ու մօլիխինդի նմանութիւնը գրական հաճելի ձեւ մը ունէր, իսկ իր փաստ զօրաւոր չէր, եւ ճիշդ ատոր համար էր որ պատասխանադիրն ալ վերջին ծայր ծանրացած էր անոր վրայ: Հիմա մէկդի ձգենք այն խնդիրը թէ գրագէտը տնկուած վարդին պէտք է նմանցնել թէ դայն լշակող պարտիզպանին, անցնինք վերոյիշեալ խմբագրականին եւ երկու խօսքով մեր զիտողութիւնները ընենք կարգ մը առարկութիւններու մասին:

Նախ կ'ըսէ թէ «Մենք, Հայերս քիչ գրականութիւն կ'ընենք եւ շատ կը խօսինք Գրականութեան վրայ»: Ատիկա եւ շատ բնական կը գտնամ: Մեր համայնքին մէջ ուր գրականութիւնը դեռ նոր կազմակերպուելու վրայ է, վերջնական կերպով, տարակոյս չի կայ որ անոր կազմութեանը սատարող տարրերու մասին, ամէն ձեռնհաս իր կարծիքը պէտք է յայտնէ: Գրականութիւն մը երբ իր զենիթին կը հասնի, անոր վրայ չեն խօսիր ալ, կը վայելեն: Տուն մը չինած ատեննիս անգամ անանկ չենք ընել: Հանրային հաստատութեան մը հիմը դրած ատեննիս ինչպէս կրկայ: Խորհուրդներ կ'ուզուին ու կը տրուին: Յատակադիծներ կը պատրաստուին, քննադատութիւններ կը լսուին, ծրագիրներ կը փոխուին, պահանջումներ կ'ըլլան, հաշիւներ կը շինուին, խորհրդակցութիւններ տեղի կ'ունենան եւ այլն: Ինչո՞ւ գրականութեան համար այդպէս պիտի չըլլար: Գրականութիւն մը toute d'une pièce, աշխարհ չի գար: Ծեծուելով, ծեծուելով կը հասունանայ: Արդէն մենք այդ մասին բացատրութիւն մը չենք բնաւ, եւ մտաւորական զարգացումի մէջ, մեզի պէս ետ մնացած բոլոր հասարակութիւններուն մէջ աս ասանկ է:

Իսկ գրագէտին պատասխանատուութեան պարագային գալով, խնդիրը պէտք է պարզելու Գրութիւն մը ըստ իս, պէտք է կամ գեղեցիկ, կամ օգտակար ըլլայ, անկէ դուրս չիք փրկութիւն։ Յաւիտենական երկուութիւնն է աս որուն մէջ, գերադասութեան իրաւունք ու խտիր չեմ դնելու ես ընաւ։ Երբ գրուածք մը թէ՛ օգտակար է, թէ՛ գեղեցիկ, ըսելիք չի կայ։ Եթէ մի միայն օգտակար է, *passé encore*. Գրագէտին պատասխանատուութիւնը, եթէ գոյութիւն ունենայ իսկ, վտանգի տակ չէ։ Բայց երբ մի միայն գեղեցիկ է գրուածք մը։ Ըսողներ կան որ գեղեցիկը ինքնին օգտակարութեան գաղափարը ունի իր մէջ, ինչու որ գեղեցիկ որ եւ է բան, ճաշակներու ազնուացումին կը ծագայէ յաւէտ Օրինակ՝ հին յունական մերկ արձանները որոնք գեղեցկութեան ու արուեստի հրաշալիքներ են։ Ատոր փոխարէն ի՞նչ կ'առարկեն. սա թէ, ալ յարաբերական օգուտին փոխարէն, երբեմն զուտ գեղեցիկները կրնան մասնակի վնաս ալ պատճառել. օրինակ՝ անփորձ տղաքներ, որոնք կը զրգուտին ու գէշ բաներու կը մղուին մերկ արձաններու, սրունքի պատկերներու կամ կուրծքի նկարագրութիւններու առջեւ։

Թողուք որ ալ զկարգի տղաքը. հերմիսապէս փակ հագուած կիներու տեսքէն ալ կը գողուին, մի միայն աչքերուն ու մաղերուն հրապուրէն գինովցած ալ կը մղուին վնասակար արարքներու, բայց ո՞վ բռնաւ որ անշափահաս մանչերը ու աղջիկները պէտք է ամէն կարգի թանգարաններ պտտցնել, կամ ի՞նչ տրամաբանութիւն է ան, որով արուեստագէտ մը պարտաւոր կ'ըլլայ, իր չքեղ յղացումն հրաժարելու, մի միայն քանի մը տղաքներու համար։ Այդ տղաքը չի՞ պիտի մեծնան վաղը, չափահաս, փորձառու, նկարագրի տէր չի՞ պիտի ըլլան երբէք։ Այդպէս, վերոյիշեալ խումբագրականը տեղ մը կ'ըսէր. «Պէտք է գիտնալ որ գրութիւն մը պիտի կարգան մեծը ու պղտիկը, մայրը ու աղջիկը, եւայլն»։ Ո՛չ, մայր մը ու աղջիկ մը միեւնոյն բաները պէտք չէ կարգան, ինչպէս որ նախակրթարանի աշակերտ մը ու բժշկական ուսանող մը միեւնոյն հարկին տակ չեն, մերկ ու անտաւոր բաներ ուսումնասիրելու մասին։ Արդէն երբ խնդիրը զխագիր Գրականութեան վրայ է, իր ամէնէն լայնիմաստ առումով, կը զարմանամ որ պզտիկ աղջիկներու խօսքը կ'ըլլայ։ Գրականութիւնը «Բուրաստան Մանկանց» մը, կամ պարզեւարայիտութեան հանդէս մը չէ վերջապէս։

Թէ գեղեցիկ գրուածք մը իր ազուրուրութենէն անջատ կերպով կրնայ եղեր վնաս առաջ բերել տարբեր պարագաներու տակ, ատիկա ընաւ պատասխանատուութեան տակ չի ձգեր գրագէտը. Կրակն ալ, ինքնին չատ օգտակար բան մըն է, բայց կրակին գիւտը ընողը կամ վառարանը վառողը չի մեղադրուիր կամ պատասխանատու չի հա. մարուի, երբ պզտիկ տղայ մը, չի գիտնալով անոր վնասակար հանգամանքը, կուգայ ձեռքերը թաթխել, կամ մէջը կը պառկի անգիտակից, ինչպէս չատ անգամ կը պատահի։ Ատոր համար կրակը չեն մարեր կամ անիծեր, տղուն վրայ կը հսկեն. նմանապէս, պարտէզի մը մէջ, աւազան մը աւելի իր տեսքին համար գոյութեան իրաւունք կը չահի քան թէ իր օգտակարութեանը համար։ Տղաքը կրնան սակայն իյնալ անոր մէջ եւ խղճուիլ, ինչպէս զեռ վերջերս պատահեցաւ, բայց տտոր համար աւազանը չեն չորցներ, այլ երկաթով կը շրջափակեն։ Ամէն բանին վնասը կամ օգուտը, գործածելու կերպէն կախում ունի։

Ըստ իս, գրագէտի պատասխանատուութիւն մը չիկայ չէ, կայ, բայց վերի երկունքէն բոլորովին տարբեր պարագաներու մէջ։ Գրող մը պատասխանատու է իր գրածին, երբ գրամով սուտ գովեստներ կը կարգայ մէկուն վրայ, երբ շահու համար կարծիք կը փոխէ, կնդծիք կը ծախէ, երբ իր պարսաւը կը վերապահէ անձնական նկատումներով, երբ հակառակութեան ոգիով միայն գրիչ կը շարժէ, ու չի կատարեր, երբ իր քննադատած ու ծաղրած բանը ինք կ'ընէ, երբ ժողովուրդին կը քննի շողի-

քոտ շողոքորթութիւններով, երբ շանթած կ'ընէ, երբ կը խեղաթիւրէ, եւայլն, եւայլն: Այս դասակարգը պատասխանատուութեան գաղափարին տարբեր ակնոցով կը նայի:

Անոնցմէ զուրա կայ նաեւ տափակ գրողը, որուն արտադրութիւնները ոչ գեղեցիկ են, ոչ օգտակարութիւն մը ունին: Ան ալ պատասխանատու է անշուշտ, ինչու որ տափակութիւնը, տափակութիւն միայն կրնայ ձնիլ ու յաւերժացնել, ինչպէս ըսած է մեծ խորհող մը, եւ ադ ինքնին քիչ կարեւոր վնաս մը չէ մտաւորական շարժումի մը մէջ, Բայց զժբաղդաբար, տափակ միտքերն ալ պատասխանատուութեան գիտակցութիւնը չեն ունենար, գրեթէ միշտ:

ՃԷՅՄՍ ՏԱՐՄԷՍԻԵԴԵՌ

ԱՆԱԴՕԼ ՖՐԱՆՍ

Տոփոր Ն. Տաղաւարեան «Ծաղիկ»ի 19րդ քիւին մէջ Մ. Էմիլ Տիւլյոյի վրայ խօսելու առթիւ յիշած էր ձեռն Տարմէսիէն արեւելագետ, որուն այրիին հետ ամուսնացած էր հանգուցեալ Ֆրանսացի գիտնականը: Յետագայ յօդուածը գոր կը քաղենք Անաթոլ Ֆրանսի La Vie Littéraire գործէն, յիշեալ այժմեականութեամբ կուգայ գաղափար մը քալ ձ. Տարմէսիէնի վրայ, քիչեւ գրուած է 1894էն՝ այսինքն ականաւոր արեւելագետին մահուան քուակսնէն շատ առաջ: (ձեռն Տարմէսիէն ծնած է Ֆրանսայի մէջ, 1849ին. իր գլխաւոր գործերն են Lettres sur l'Inde, La Légende divine, եւն.):

Լ. Բ.

Տեն մը, այն տարիքին ուր Սոփոկլէսի բանաստեղծութիւնները մարդ կ'երթայի, այն նեղ, խորտուրտ, աղտոտ ու հին Սէն Ժագ փողոցէն, ուր մարդ կ'արհամարհէ կեղծ փարթամութիւնները, այն վստահութեամբ թէ միակ նախանձելի հարստութիւնները մտաւորականներն են: Եթէ այսօր համարձակութիւնը ունեցայ զձեզ առաջնորդելու Սէն Ժագ փողոցէն, տանելու համար այն հնորեայ շէնքը զոր Ֆրանսուա Ա. հիմնեց, պատճառն այն է որ ձեզի կուգեմ մտիկ ընել տալ Գոլէֆ տը Ֆրանսի ամէնէն երկտասարդ եւ յարգուած ուսուցչապետներէն մին, Ճէյմս Տարմէս-դէզլը, Իրանեան լեզուներու դասախօսը:

Տարմէսդէզլն անուր երկիցս սիրելի է գիտութեան առաքեալներուն: Ճէյմսի եղբայրը՝ Արսէն, թէպէտ երկտասարդ մեծաւ, բայց Ֆրանսերէնի վրայ կարեւոր աշխատութիւններ հրատարակեց, անիկա կը գերազանցէր իր մէթոտով. ուղղութեամբ եւ կազմակերպելու կարողութեամբ: Բառերու կեանքին վրայ հրատարակած գիրքը առաջնակարգ արամաբանական գործ մըն է . . . : Տակաւին կը լսեմ անոր ձայնը, յստակ՝ իր մտածումներուն պէս, հաւասարակշիռ, քաղցր եւ թափանցանց:

Իր պզտիկ եղբայրը, Ճէյմս Տարմէսդէզլն, որուն համար մօր մը գորովը կը տա՞ծէր, հաւասարապէս մեծ յոյսեր կը ներշնչէր իր տարրեր լատկութիւններով: Աւելի ինքնաբոլիս եւ աւելի գործօն, Ճէյմս մանաւանդ հրապուստ կը պատճառէր իր յանդգնութեամբն ու տեսակէտներու զանազանութեամբը:

Ընդհանուր ծանօթութիւններով զեզուն էր իր միտքը եւ այն ատենէն գուշակեցին թէ իր աշխատասիրութեամբն պիտի յաջողի գիտութեան եւ բանաստեղծութեան կարեւորագոյն մէկ մասը լստիել: Անիկա իր եղբորը ո՛չ պարզութիւնը եւ ո՛չ ալ մըտաւորական խոհմտութիւնը ունէր: Իր հատկեալ, կարծ, պատկերաւից խօսքերը բոլորովին տարբեր հանճարի մը յատկութիւնք: Կ'ընէին: Անոր տենդոտ նայուածքը բանաստեղծը կը մտնէ եւ իրաւցնէ անիկա քերթող է այնքան, որքան գիտուն է: Պիտի ուզէի Նկարել ձեզի այն արեւելեան սեւ աչքերը՝ իր ամզոյն եւ ուշադրութիւն հրաշխարհ չէ քին վրայ՝ որ նկարագրի ծայրայեղ փափնութեան հետքերը կը կրէ: Երբ քաղձաւի յոյս տու թէ ո՛րքան ախլո ու կիրք կար անոր արտաքին ճկուն երեսովին տակ: Բոլոր ասոնք կարելի է զանել սակայն իր զրքերուն մէջ, իր մեծապայծառ ոճին մէջ՝ կամ իր յափշտակող գաղափարներուն եւ հուժկու երեւակաւութեան մէջ:

Ճէյմս Տարմէսդէղէս հրեայ է: Անիկա կը կրէ հրէական պատկերը եւ հոգին, այդ յամառ ու համբերատար ոգին: Հրեայ է՝ իր այն տեսակ մը հաւատարմութեամբ որ հաւատքն է դարձեալ: Ապահովաբար ինքը տգատագրուած մըն է ու եւ է դրական դաւանանքէ: Գլխաւորաբար պարապած է զիցարանութեամբ, եւ ջանադիր եղած է ճանչնալու միանգամայն լեզուներու եւ կրօնքներու կազմութեան եղանակը: Գիտէ թէ ինչպէս կազմաւորուած են Իսրայէլի հաւատալիքները, Բայց տեսակէտով մը տակաւին պահած է իր հաւատքը Հրեաներուն Ս. Գիրքին վրայ: Բոլոր կրօնական վարդապետութիւններէ վեր, անիկա յարած մնացած է Ս. Գրոց ոգիին: Բաց աստի, մըտածելու ինքնատիպ եղանակով մը, Քրիստոնէութեան աւելնէն գեղեցիկ կողմերը կը մտցնէ՝ Հրէականութեան մէջ եւ եկեղեցին վերստին տանելով սինակոկին մէջ, մայրն ու աղջիկը կը հաշտեցնէ գաղափարային հողի մը վրայ: Բայց նորէն, ըստ Ճէյմս Տարմէսդէղէսի, աղջիկն է որ կը ճանչնայ իր յանցանքները եւ կը խոստովանի իր սխալումները: Ճէյմս կը կարծէ թէ Քրիստոնէութիւնը իր մէջ շատ բան առած է Հրէութենէն. այս մասին հետեւեալ տողերը գրած է իր մէկ կարեւոր գործին մէջ.

Քրիստոնէութեան մէջ ամէն ինչ որ ուղղակի գծով Հրէութենէն կուգայ, կ'ապրի ու պիտի ապրի: Մեծ կրօնքները իրենց ազդեցութիւնը կը շարունակեն պահել, նոյն իսկ իրենց խորաններուն եւ քահանաներուն անհետացումէն լիտոյ: Անէացած հեղեղանականութիւնը այսօր աւելի հաւատացեալներ ունի, քան թէ Սոկրատի եւ Անաքսագորասի օրերուն: Հոմերոսի չաստուածները կը մեռնէին, երբ Ֆիտիաս զանոնք մարմարի կը վերածէր, մինչդեռ այսօր. անոնք իսկապէս տնտեսացած են Եւրոպայի մտաւորական ու զգացողական աշխարհներուն մէջ: Յիսուսի խաչը դիւրաւ ծածկուեցաւ փոշիներուն տակ, բայց քանի մը բառեր կան, այդ խաչին շուքին տակ ու Գալիլէոսի մէջ արտասանուած, որոնց արձագանքը յաւիտեան պիտի թրթռայ մարդկային խղճին մէջ: Եւ երբ, ցեղով ու դաւանանքով կորսուի եւ առանց աշխարհի վրայ տեսանելի հետք մը թողուլ աներեւութեան այն ժողովուրդը որ Ս. Գիրքը ստեղծեց, իր ազդեցութիւնը շատ աւելի խորունկ պիտի բլլայ այն սերունդներուն վրայ, որոնք թերեւս բանէ մը տեղեկութիւն չպիտի ունենան, այլ սակայն պիտի ապրին անոր ոգիով: Մարդկութիւնը, այնպէս ինչպէս կ'երեւակայեն լայնամտածները, կրնանայ իր շրթունքներուն ծայրովը ուրանալ Ս. Գիրքը եւ անոր գործը, բայց չէ կարող նշովել զայն իր սրտովը, առանց ինքն իր մէջէն խլելու ինչ որ ազնիւ է, այսինքն ինչ որ միաստուածութեան հաւատքը եւ արդարութեան յոյսը կը կազմէ. դարձեալ, մարդկութիւնը երբ սրտանց կ'ուրանայ Ս. Գիրքը, զիցարանական շրջաններուն մէջ ինկած կ'ըլլայ եւ երեսուն դար տռաջուան ոյժի զերազանցութեան վարդապետութիւնը ընդունած կ'ըլլայ:»

Արդարեւ, չաստուածներու վերջալուսային փայլին մէջ է որ Ճէմա Տարմեղէդէն կը հաշտեցնէ Միսիան՝ այն Հրեաներուն հետ որոնք զայն խաչեցին: Անիկա իրաւունք ունի երբ իր կրօնական յօն հայեացքներով կ'ըսէ. երբ այն ասեմը որ չաստուածները քուրմ չունին, այլ եւս չատ գիտաւ կ'ապրեն Այս ճշտորոշութիւնը թանգարաններուն մէջ կը պահուի:

Ճէմա Տարմեղէդէն անհաղագս է Յիսուս իր հետեւի արձակ բանաստեղծութիւններով որոնք la Légende divine կը կոչուին: Անոնք մէջ գոյգ կուտայ մարդկային իրաւունքն ու պահպանուած թիւերը: Légende divine է չերա, որոնք զօրաւոր ներգաղթական թիւերն ու խորունկ մտածում մը, սա ձօնը կը կոչեն. — Mariae Sacrum. Այս ուխտանիցն արձանագրութենէն կը ճանչնանք բանաստեղծին ուղիտունին բնկերութիւն: Մէրի Ռուպինսըն, այսօր տիպին Տարմեղէդէն, անգլիացի քերթողուհի մըն է, հիւանդի նրբութեան տէր: Իր շնորհալի ձեռքերը վիտեն քով քովի բերել պերճաշուք եւ կենդանի պատկերները, որոնք կը չրջապատեն զմեզ եւ այլ եւս չեն բաժնուիր մեզմէ:

Ու այս քերթողուհին պատմաբան մըն ալ է: Մէրի Ռուպինսըն ըսած է. «Յուշկապարիկները ծովը կը սիրեն, եւ ես՝ անցնալու»:

Ահա այս շնորհալի եւ ազնուական կնոջ քովիկը Ճէմա Տարմեղէդէն կ'աշխատի, իր դասախօսութիւնները կը պատրաստէ եւ կը հրատարակէ այն յիշատակները, զորս Հնդկաստանէն բերած է հետը:

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՊԱՀԱՐՁԱՆ

Ա.—ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ (*)

84.—Մնողներու կամ ընտանեկան ժողովի հաւանութեան բացակայութենէն առաջ եկած չեղեալութիւնը պահանջելու իրաւունքը կը պատկանի նաեւ այն ամուսինին որ այդ հաւանութիւնը առնելու պարտաւոր էր: Ապահովաբար օրէնքը կը վախճայ որ չլլայ թէ այդ անչափահաս ամուսինը հրապուրանքի մը զոհ եղած ըլլայ: Միւս ամուսինը այդ իրաւունքը չունի, օրէնքը այդ մասին բացորոշ է:

[Չեղեալութիւն պահանջելու իրաւունքը բացարձակապէս անձնական է եւ ընտանիքի փոխանցական, ինչպէս կ'երեւայ յօդ. 182 բնագիրէն: Ուստի կը հետեւի որ.

1. Առնելիքները այդ իրաւունքը չեն կրնար գործադրել:

2. Չեղեալութիւն պահանջելու իրաւունքը ունեցող ծնողի մը կամ ամուսինի մը ժառանգորդները, անոր մահէն ետքը չեն կրնար անոր տեղը անցնելով այդ իրաւունքը ի դրո՞ծ դնել: Նոյն իսկ, ընդհանուր կարծիքին նախելով, չեն կարող շարունակել չեղեալութեան համար, մեծնողին կողմէն սկսուած գործողութիւն մը:

3. Այդ իրաւունքը ունեցողին մեռնելէն ետքը, չեղեալութիւն խնդրելու իրաւունք չունի ան՝ որ մեծնողին տեղը պիտի անցնէր եւ հաւանութիւն տալու իրաւունք պիտի ունենար, եթէ ամուսնութիւնը այդ մահէն ետքը տեղի ունենար: Այսպէս, մօրը մեռնելէն ետքը, չեղեալութիւն ուղեւում իրաւունք մեծ-մօր կամ մեծ-մօր չանցնիր]

85.—ԴԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆ.—Այն պարագային ուր օրէնքը յարգական գիր զրկել կը պահանջէ եւ չէ զրկուած, բնաւ կարելի չէ ամուսնութեան չեղեալութիւն պահանջել. անիկա արգելիչ խոչընդոտ միայն կրնայ ըլլալ, ուրիշ ոչինչ:

86.—Ամուսնութեան չեղեալութեան պահանջումի ջնջում.—Մնողներու կամ ընտանեկան ժողովի հաւանութեան բացակայութենէն առաջ եկած չեղեալութեան իրաւունքը:

(*) Շարունակութիւն քիւ 18 էն:

ուռնքը, ենթակայ է ջնջուելու, այսինքն կարգ մը պատճառներով երբեմն անընդունելի կը նկատուի: Յօդ. 183. «Ոչ ամուսինները, ոչ հաւանութիւնին զանց առնուած ծնողները իրաւունք ունին ջնջելու իրենց պահանջելու, ամէն անգամ որ, այդ միեւնոյն անձերը որոնց հաւանութիւնը անհրաժեշտ էր, բացայայտ կերպով կամ լռելեայն վաւերացուցած են ամուսնութիւնը, կամ երբ ամուսնութեան կնքումը իմացած օրերէն մինչեւ տարի մը, իրենց իրաւունքը չեն գործադրած: Նմանապէս, անջափանչաւ ամուսինն ալ չի կրնար իր այդ իրաւունքը գործադրել, երբ առանց իր այդ պահանջը ջնջելու տարի մը անցուցած է, այն օրէն ի վեր ուր ինք ամուսնական չափահասութիւն ունեցած է »

Ըսել է, օրէնքը երկու տեսակ անընդունելութեան պարագայ կը նախատեսէ, հոս խնդիր եղող ջնջեալութեան պահանջին դէմ: մէկը՝ ծնողներուն կամ ընտանեկան ժողովին հաստատութիւնը կամ վաւերացումը, միւսը՝ առանց հաւանութեան կարգուած ամուսինին հաստատութիւնը կամ վաւերացումը:

87.— ԱՌԱՋԻՆ ՊԱՐԱԳ-ԱՅ, վաւերացում ծնողներու կամ ընդ. ժողովի որոնց հաւանութիւնը պետք էր եւ չէր առնուած: Այս վաւերացումը ինքնին կ'ուղղէ այն թեւորութիւնը որով վարակուած էր ամուսնութիւնը: Օրէնքը զայն կը նկատէ իբր լրացուցիչ այն հաւանութեան որ առնուած ըլլալու էր արդէն առաջուց. կամ, աւելի շիտակը, յապաղած հաւանութիւն մըն է ան, նոյն ամուսնութեան համար: Ասոր համար է որ, այդ վաւերացումը կը ջնջէ ոչ միայն ազգականներուն պահանջած ջնջեալութիւնը, այլ նաեւ անչափահաս ամուսինին պահանջումի իրաւունքն ալ եւ այդպէսով ամուսնութիւնը անթերի, անքննադատելի կը դառնայ:

Ամուսնութիւն մը վաւերացնելու իրաւունքը կը պատկանի անոր կամ անոնց՝ որոնց հաւանութիւնը անհրաժեշտ էր ու բաւական՝ անոր կնքումին պահուն: Ասիկա չատ պարզ է, քանի որ վաւերացումը ուշացած հաւանութիւն մըն է: Եւ յետոյ, զի տեղեկ արդէն որ այդ իրաւունքը ունեցողին մեռնելէն ետքը, ինչպէս ջնջումի իրաւունքը, նոյնպէս ալ վաւերացումի իրաւունքը, անոր ժառանգորդներուն եւ կամ յաջորդին չանցնիր:

Ծնողներուն կամ ընտանեկան ժողովին վաւերացումը կրնայ ըլլալ, բացայայտ կամ լռելեայն:

Բացայայտ է երբոր ապացուցուի որ, որ եւ է տեղ մը բերանաքի կամ գրաւօր կերպով յայտնած է իր յապաղած հաւանութիւնը կամ վաւերացումը:

Լռելեայն է երբոր առանց բացորոշ կերպով յայտնելու իր կամքը, կը հրաժարի իր պահանջումի իրաւունքէն եւ հետեւապէս լռելեայն վաւերացուցած կ'ըլլայ: Իբր օրինակ, կարելի է յիշել նաեւ այն պարագան, ուր հայրը, որուն կը պատկանի ջնջումի իրաւունքը, կը հաւանի կնքահայր ըլլալ, առանց իր հաւանութեան կնքուած ամուսնութենէն ծնած զաւակին:

Յօդ. 183-ը, կը ցոյցնէ նաեւ լռելեայն վաւերացումի մասնաւոր պարագայ մը որ առաջ կ'ուղայ տարի մը լռութիւն պահելէն, կամ բողոք չի բառնալէն, ամէն անոնց՝ որոնց հաւանութիւնը անհրաժեշտ էր, եւ սկսեալ այն օրէն ուր անոնք իմացան այդ ամուսնութեան կնքուած ըլլալը: Օրէնսդիրը այդ պարագային կ'ենթադրէ որ անոնք հրաժարած են իրենց իրաւունքէն եւ այս ենթադրութիւնը անկարելի է ջրել որ եւ է հակափաստով:

88.— ԵՐԿՐՈՐԴ. ՊԱՐԱԳ-ԱՅ. վաւերացում այն ամուսինին որ օրինական հաւանութիւնը առնել զանց ըրած էր: Յօդ. 183-ը կ'ըսէ. «Անչափահաս ամուսինը չէր կրնար ջնջումի իր իրաւունքը գործադրել, երբ առանց իր այդ պահանջը ջնջելու տարի մը անցուցած է, այն օրէն ի վեր ուր ինք ամուսնապէս չափահաս եղած է»: Ասիկա

լռելեայն վաւերացումի մասնաւոր պարագայ մըն է: Երբ ամուսին մը օրէնքին սահմանած այդ պայմանաժամը կ'անցընէ, առանց պահանջում մը ընելու, իր ամուսնու թեան ջնջումի մասին, հրաժարած կը նկատուի իր այդ իրաւունքէն եւ հետեւաբար զայն վաւերացուցած: Նոյն իսկ երկու ամուսիններուն կենակցութիւնը անհրաժեշտ պայման չէ, քանի որ օրէնքը չի պահանջեր, ինչպէս ուրիշ պարագաներու մէջ: Բայց պայմանաժամը կ'ընկտի այն թուականէն ուր ամուսինը, ամուսնական տեսակէտով չափահաս ու ինքնագլուխ կ'ըլլայ, այսինքն երբ քսանըմէկ տարու է կին մը, կամ քսանըհինգ՝ էրկամարդ մը: Ամուսինի մը վաւերացումը, իր իրաւունքը միայն կը չեղադրուի, եւ բնաւ չի կրնար ազդել պահանջումի իրաւունքին վրայ այն ազգականներուն՝ որոնց հաւանութիւնը պէտք էր եւ չէ առնուած: Օրէնքը հոս մէկին է:

[Եթէ յօդ. 183ի երկու մասերը իրարու հետ բաղդատենք, պիտի տեսնանք որ օրէնքը զանազանութիւն մը կը դնէ, հաւանութիւններին չափուած ազգականներուն ու անչափահաս ամուսիններն միջեւ: Առաջինները կատարուած ամուսնութիւնը կրնան վաւերացնել «բացայայտ կերպով կամ լռելեայն» երկրորդը՝ մի միայն լռելեայն կերպով: Ասկէ կը հետեւի որ, օրէնքը լռելեայն վաւերացումէն զատ ուրիշ պարագայ չընդունիր: Մասնաւորաբար ամուսիններու կենակցութիւնը բնաւ ազդեցութիւն չունի ատոր վրայ: Նոյնպէս կը հետեւի որ, ամուսինին չափահաս ըլլալէն ետքը յայտնած, բացարձակ կամքը անընդունելի է ամուսնութեան վաւերականութեան մասին: Այս կէտը վէճի տակ է, ինչու որ իրաւունքն զժուար է հաւատալ որ, լռելեայն վաւերացումը գերադաս ըլլայ, բացայայտ կերպով նշանակուած կամքի մը:

Ուրիշ պարագայ մըն ալ կայ ուր անընդունելի կ'ըլլայ, առանց հաւանութեան ամուսնացած անչափահաս մէկու մը, չեղեալութեան պահանջումը: Երբ, օրինակի համար, նենգութիւն ի գործ դրած է, համոզելու համար իր առնելիք ամուսինը թէ ինք չափահաս է եւ կեղծ ծննդեան վկայագիր ցոյց տուած է:]

Բ Ա Յ Ա Ր Զ Ա Կ Զ Ե Ղ Ե Ա Ն Լ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

89.—Թուումն մասանց:—Բացարձակ չեղեալութիւնները առաջ կուգան հետեւեալ հինգ պատճառներէն մէկէն: 1. Երկու ամուսիններուն միանգամայն, կամ անոնցմէ մէկուն միայն արքունքի հասած չըլլալը: 2. Կրկնամուսնութիւնը: 3. Ազգապղծութիւնը: 4. Ամուսնութեան զաղտագողիութիւնը: 5. Քաղաքային պաշտօնեային անսձեռնասութիւնը:

90.—Ընդհանուր ցկարագիր բացարձակ չեղեալութիւններու: Բոլոր այս չեղեալութիւնները անձնական հանգամանքէ անջատ, հանրային բարեկարգութեան վրայ են հիմնուած: Սկզբունքով, շահ ունեցող ամէն մարդ, ինչպէս նաեւ ընդհանուր դատաւարութիւնը կրնան պահանջող ըլլալ այդ կարգի չեղեալութիւնով վարակուած ամուսնութիւններու ջնջումին: Բոլոր այս կարգի չեղեալութիւնները, ենթակայ չեն ժամանակ անցնելով կամ պահանջումի իրաւատէր կողմին վաւերացնելով, չեղադասալու: Ահա ասոնք են զլիաւոր նկարագիրները:

91. Յօդ. 184 կը տրամադրէ. — «Յօդ. 144, 147, 161, 162, եւ 163ի տրամադրութիւններուն հակառակ կնքուած որ եւ ե ամուսնութեան մը ջնջումը կրնան պահանջել, քե՛ն նոյն ինքն ամուսինները, քե՛ն ամէն անոնք որոնք շահ մը ունին ատոր մէջ եւ քե՛ն ընդհանուր դատաւարութիւնը:»

Յօդ. 191ն ալ կ'աւելցնէ. «հրապարակով կամ ձեռնմաս քաղաքային պաշտօնեային առջեւ չի կնքուած որ եւ ե ամուսնութեան դէմ ջնջում պահանջելու իրաւունք ունին նոյն ինքն ամուսինները, հայրերը ու մայրերը, ծնողները եւ բոլոր անոնք որոնք անմիջական շահ ունին, ինչպէս նաեւ ընդհանուր դատաւարը:»

Այս երկու յօդուածներուն պարունակութիւնը նախապէս ամփոփած եղանք ըսելով որ, սկզբունքով, շահ ունեցող ամէն մարդ, եւ ընդհ. դատաւարը կրնան պահանջ

Ղող ըլլալ ամուսնական բացարձակ չեղեալութիւններով վարակուած ամուսնութիւններու:

92.—Նախ առնենք ամէն այն անձերը՝ որոնք անմիջական շահ ունին: Այդ կարգի հիմնական շահերը կրնան ըլլալ բարոյական կամ դրամական:

Բարոյական շահեր: Վաղեմի ու հասարակաց օրէնքով, մի միայն բարոյական պատճառ մը հիմ չի կրնար ըլլալ դատական գործողութեան: Թօղ. 184 եւ 191ը, կը ջնջեն հոս այդ սկզբունքը: Բայց այն անձերը որոնք բարոյական շահու մը վրայ հիմնուելով ամուսնութեան մը ջնջումը կրնան պահանջել, շատ սահմանափակ թիւ մը ունին: Այդ անձերն են:

1. Ամուսինները իրենք իսկ. (յօդ. 184): Քանի որ օրէնքը խտրութիւն մը չէ դրած, ուրեմն կրնանք հետեւցնել որ չեղեալութեան պահանջումի իրաւունք ունի նոյն իսկ յանցաւոր ամուսինը, ինքն ալ, օրինակի համար կրկին ամուսնացող մը որուն առաջին ամուսնութիւնը չէ լուծուած եւ առաջին կինը ողջ է դեռ, կամ արբունքի չի հասած ամուսին մը, որ կարգուած է հակառակ յօդ. 144ի տրամադրութեան: Ասիկա հակասութիւն մըն է, ընդունուած այն կանոնով թէ ոչ ոք կրնայ իր իսկ գործած յանցանքին դէմ, պահանջումի իրաւունք մը ունենալ: Կ'երեւայ թէ օրէնսդիրը ատանկով ուսզած է շատցնել ջնջում պահանջելու կարող անձերը, որպէս զի կարենայ աւելի ապահովարար վճիռ արձակել:

2. Կրկնամուսնութեան պարագային մէջ, այն ամուսինը՝ որուն ի վնաս կնքուած է նոր ամուսնութիւնը: «Այլ ամուսնը, որուն ի վնաս երկրորդ ամուսնութիւն մը կընքուած է կրնայ անոր ջնջումը պահանջել» (Թօղ. 188)

3. Երկու ամուսիններուն կամ անոնցմէ մէկուն ծնողները, ինչ աստիճանի ալ որ ըլլան, հայր, մեծ-հայր, մեծ-հօր հայր եւ այլն: Ծնողներու այս իրաւունքը զուտ բարոյական է եւ կ'հանգչի սիրոյ կամ պատիւի նկատումներու վրայ: Օրէնքը հոս, աստիճանի խտիր չի դնէր, ինչպէս կ'ընէ ամուսնութեան մը հաւանութեան կամ ընդգիծութեան առեւ: Ատկէց կարելի է հետեւցնել, հակառակ շատ տարածուած կարծիքի մը թէ, ամենքն ալ հաւասարապէս իրաւունք ունին ջնջում խնդրելուն:

4. Պէտք է աւելցնել, բնտանեկան ժողովը:

Վերոյիշեալ անձերուն թիւը սահմանափակ չլլալով, կը տեսնանք որ երկու ամուսիններէն մէկուն ամուսնալուծումով արձակուած նախկին ամուսինը, չի կրնար բարոյական պատճառի մը վրայ հիմնուելով, նոր ամուսնութեան ջնջում պահանջել:

(Շարունակելի)

ՊՈՏՐԻ ԼԱՔԱՆԹ ԻՆԸՐԻ

Գոհութեամբ կ'ընդունենք թէ վսեմաշուք Արիկ էֆ. Ունձեան, արդէն այնքան ծանօթ թէ՛ երկրին եւ թէ՛ իր պատկանած համայնքին մատուցած ծառայութիւններովը, անգամ մը եւս արժանացած է Կայսերական Բարձր գնահատման եւ ստացած է Ա. կարգի Օսմանիէ Պատուանշան:

Խմբագրութիւնս կը փութայ այս առթիւ իր ամէնէն ջերմ շնորհաւորութիւնները յայտնել նորին Վսեմութեան Արիկ էֆ. Ունձեանի, Կայսերական այս թանկագին գնահատման առթիւ:

ՍՏԱՑՈՒԱԾ ԳԻՐԲԵՐ

ՔԱՐՈՂՆԵՐ. Ա. Հասոր, հեղինակութիւն Բաքէն Ծ Վ. Կիւլէսէրեանի: Տպագրութիւն Մատթէոսեան, գին 10 դրուշ:

ԿԷՍ-ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. գրեց Տօքթ. Յովսէփ Տէր Ստեփանեան: Տպագրութիւն Մատթէոսեան, գին 5 դրուշ:

ԲԺՇԿԻ ԶՐՈՅՑՆԵՐ Ծաղիկ եւ իւր Պատուաստը. երրորդ ձրի յաւելուած Առողջապահիկ Թերթի. գրեց Բժիշկ Վահան Արծրունի. 15 կոպէկ:

ՌՈՒՍԵՒՃԱՐՈՆԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

Կ Ա Յ Ո Ւ Յ Ի Ի Ն Ը

Պատերազմի դաշտէն տեղեկութեանց կարեւորագոյնը Բորթ Արթուրի պատնիշաւոր պաշարումն է։ Ծառոնցիք այժմ կ'աշխատին, ինչպէս կը ծանուցուի Նիւզուանկէ, Քինչուէ մինչեւ Դալիէնուանի ծովածոցը, այսինքն ծովէ՝ ծով երկարող ամրութեանց զիծ մը չինել։ Քինչուէ մինչեւ Դալիէնուան երկարող զիծն հինգ քիլոմէր լայն պարանոցով մը կը բաժնէ Քլանդուէնկ հրաւանդանը Լիւս-Դոնկ թերակղզիէն։ Տեղւոյն ժայռոտ վիճակին պատճառաւ, մեծ մասամբ աւազի պարկերով եւ արագահարուած թնդանօթներով զինուած ամրութեանց զիծը կրնայ պաշտպանուիլ իր երկու թեւերուն մօտ գտնուող մարտանաւերէն։ Ամրութեանց այդ զիծն յարձակողականէն աւելի պաշտպանողական ոյժ մը կը կազմէ, եւ հետեւապէս կրնայ արգիլել Բորթ Արթուրի համեմատաբար ոչ այնչափ զօրաւոր, այսինքն երկու զօրաբաժնէ բաղկացեալ պահակազօրքին դէպի դուրս յարձակումը։ Քինչու-Դալիէնուան ճաբոնական ամրութեանց նոր զիծին եւ Բորթ Արթուրի արտաքին հեռաւորագոյն պատնէշներու զիծին միջեւ 45—50 քիլոմէր, այն է բաւական լայն միջոց մը կայ որով Բորթ Արթուրը կատարելապէս պաշարելու եւ զայն ուժրակծելու համար դեռ չաբաժներու պէտք կայ։

Ֆէնկ-Հօանկ-Չէնկի մէջն ու մօտը, այսինքն հարաւային Մանչուրիոյ մէջ, Հայլէօնկ եւ Քայրինկի վրայ ճաբոնական բանակին կողմնակի յառաջացման ձախողանքէն ի վեր զգալի փոփոխութիւն մը չկայ։ Զորավար Քուրօքիի հրամատարութեան տակ գտնուող ճաբոնական Ա. բանակին զօրքերն ետ քաշուած են եւ, ինչպէս կը տեղեկագրեն Ռուս հետազօտիչները, երկու զօրաբաժին թողած են Ֆէնկ-Հօանկ-Չէնկի մէջ եւ մէկ զօրաբաժին ալ կեցած է այդ տեղւոյն հիօսիալին արեւմտեան կողմը։ Հայլէօնկի մէջ գտնուող ռուսական առաջին թեւն աւելի յառաջանալով Սիւեկէնը վերստին դրաւեց, մինչ ռուսական յառաջընթաց զօրքերը մօտեցան մինչեւ Դաքուչան։ Հետեւապէս, Ռուսերը նեղր դրած են Ծառոնցիներուն ձախ թեւն ու ձախ կողը, մինչդեռ ասոնք ալ դարձեալ Ֆէնկ-Հօանկ-Չէնկէն յառաջացելով իրենց աջ թեւը, կ'սպասան Ռուսաց ձախ կողին եւ Մուգտէնի։ Այս շարժումները ռազմագիտական կարեւորութիւն չունին առ այժմ։ Երկու կողմին զիստօր ուժերուն միջեւ վճռական ճակատամարտէ մը ետքն է որ այդ շարժումները էկ կամ միւս կողմին վտանգաւոր կրնան ըլլալ։ Բայց թէ՛ Ռուսերն եւ թէ՛ Ծառոնցիները կ'իւրապին ալդպիսի ճակատամարտէ մը, զի առ այժմ տկար կ'զգան ինքզինքնին։ Երկու կողմերն ալ օգնական ուժերու կը սպասեն, Ռուսերը՝ Սիպերիական պահեստի բանակին, եւ Ծառոնցիներն ալ Գ. բանակին որ մէկ քանի օր առաջ մեկնեցաւ Ծառոնէ։

ԼՈՆՏՈՆ, 26.—Թօքլոյի թերթերը կը ծանուցանեն թէ Ծառոնցիք երէկ, Մայիս 25, Ռուսերը վանեցին իրենց Նան-Քիալինկի զիրքէն եւ այսօր յարձակմամբ առին Քինչուէ, բուն ճակատամարտէ մը վերջ։ (Նան-Քիալինկ կամ Նան-Կուալին կը դրսնաւորի Քինչուի հարաւային կողմը, երկաթուղիին վրայ, իբր 46 քիլոմէր հեռի Բորթ Արթուրէ, որուն վերջընթեր կայարանն է։ Նոյնպէս Տալնի տանող երկաթուղւոյ մասնաճիւղին երկնջման կէտն է։)

ՋՐԱՀԱՒՈՐԱՑ ԿՈՐՈՒՍՏԸ.—Մայիս 23ի Լոնտոնի թերթերը կը գրեն թէ ռուսական զրահաւոր Օրէի եւ Պօկաղիի արկածները, որք շարթուս ծանուցուեցան, լիովին կը համապատասխանեն ճաբոնական զրահաւոր Հացուգէի եւ Եօշիմոյի կորուստին որք ընկղմեցան անցեալ շաբթուս։

Անգեալ չաբաթ առաւօտ Բերայի Ս. Երրորդութիւն եկեղեցւոյն մէջ տեղի ունեցաւ Տիկին Նեկեոսար Գարակէօղեանի յուղարկաւորութիւնը, մեծ վայելութեամբ եւ ի ներկայութեան խումն եւ ընտրեալագոյն բազմութեան մը: Կր նախագահէր Տ. Բարթողիմէոս Արքեպիսկոպոս իր շուրջն ունենալով Տ. Տ. Գրիգորիա Յովնաննէսեան, Դիւմաքսեան եւ Երէցեան Սրբազանները եւ Տ. Տ. Մուշեղ, Դանիէլեան, Արարդեան, Դուրեան, Եղրաս եւ Տիրայր վարդապետները ու բազմաթիւ քահանաներ: Եկեղեցին շքեղապէս լուսազարդուած էր, ու դագաղը կը հանգչէր գեղեցիկ մահարեմի մը վրայ, կերտներէ, պսակներէ ու խաչներէ շրջապատուած որոնք նուիրուած էին հանգուցելոյն եղբոր Գրիգոր էֆ. Գարակէօղեանի, քրոջ՝ Տիկին է. Պատմաճեանի, դաւակնեալուն՝ Յովնաննէս էֆ. Գարակէօղեանի եւ Տիկին Շահարիկ Արսլանեանի, խոռան՝ Տիկին Ատրինէ Ն. Կեսարեանի, Պէօլիքութէրէի Թաղական Խորհուրդին եւ Խառնիւղի Կարաց դասին կողմէ: Յաւարտ մեծեղական սրտառուչ մեղեդիներուն որոնք զաշն կերպով երգուեցան, և վերջին Հոգեոցէն ետքը դագաղը փոխադրուեցաւ Շիշլիի Ազգ. Գերեզմանատունը ու մարմինը ամփոփուեցաւ Գարակէօղեան Գերեզմատանին յատուկ դամբարանին մէջ:

* * *

Գարակէօղեան ընտանիքը խորին շնորհակալութիւն կը յայտնէ ամէն ազգականոց եւ բարեկամաց որոնք հաճեցան ներկայ ըլլալ հանգուցեալ Տիկին Նեկեոսար ԳԱՐԱԿԵՕՁԵԱՆԻ յուղարկաւորութեան, եւ այս տխուր առթիւ ցաւակցութիւն յայտնեցին:

Տէրունեան ընտանիքը դառն կսկիծ ունեցաւ կորսնցնելու ԿԱՐԱՊԵՏ ԷՖ. ՏԷՐՈՒՆԵԱՆ, եղբայր Յովնաննէս էֆ. Տէրունեանի, որ իր մահկանացուն կնքած էր Պրիւսէլի մէջ 3/16ին ապրիլին եւ մարմինը անցեալ չաբթու փոխադրուած էր Պոլիս: Յուղարկաւորութեան հանդիսաւոր կարգը կատարուեցաւ Բերայի Ս. Երրորդութիւն եկեղեցւոյն մէջ: Մեծեղական արարողութեանց կը նախագահէր Գրիգորիա Արքեպիսկոպոս Յովնաննէսեան իր շուրջն ունենալով Հմայեակ Եպիսկոպոս, Հորս վարդապետներ եւ բազմաթիւ քահանաներ ու դպիրներ: Ներկայ խումն բազմութեան մէջ կը նշմարուէին պետական, առեւտրական, սեղանաւորական ինչպէս եւ բժշկական դասու ընտրեալագոյն ներկայացուցիչներ:

Կարապետ էֆ. Տէրունեան առեւտրական հրապարակին վրայ ցոյց տուած կարողութեամբն ու ուղղամտութեամբ մեծ հաճաւ կը վայելէր եւ շահած էր ամէնուն յարգանքը: Կարապետ էֆ. նմանապէս իրր երէցը Տէրունեան Տեարց, մեծապէս սատարած է իր պարագայից յառաջդիմութեան:

Խորագրութիւնս կը փութայ իր ջերմ ցաւակցութիւնները յայտնել Տէրունեան ընտանիքին, ինչպէս եւ իր եղբայր Յովնաննէս էֆ. Տէրունեանի:

* * *

Տէրունեան ընտանիքն իր խորին շնորհակալիքը կը յայտնէ այն ազնիւ անձանց, որք իրենց վերջին յարգանքը մատուցանել փութացած էին ողբացեալ ԿԱՐԱՊԵՏ ԷՖ. ՏԷՐՈՒՆԵԱՆԻ յուղարկաւորութեան առթիւ:

ՄԵԾ ՆՈՒԱՂՎԱԶԱՆԻԷՍ Ի ՆՊԱՍՏ ՕՐԹՈՒԷԾԻ ՎԱՐԺԱՐԱՆԱՑ

Այս կիրակի, 16/29 մայիս, Բրդի Շանի Թաղապետական Թատրոնին մէջ շքեղ նուագահանդէս մը պիտի տրուի ի նպաստ Օրթոքէօի եկեղեցւոյն եւ վարժարանաց: Ամէն կերպով յանձնարարելի է որ յարգոյ ազգայինք փութան իրենց ձեռնտուութիւնը նուիրել այս գեղեցիկ առթիւ: Կարգադիր մասնախումբը, զոր կը կազմեն Վսեմ. Սեպուհ Կէյ Մագսուտ (նախագահ) եւ Տեարք՝ Յարութիւն Աւլանեան, Սիմօն Գայսէրեան, Յարութիւն Գարամանեան, Յովսէփ Եւսուֆեան, Յարութիւն Զլքի, Արտաշէս Հիւրմիւզ, Հարէնց Մաքսուտ, Գրիգոր Յակոբեան, Միքայէ, Նորատունկեան, Երսէշտական ամէնէն հաճելի կտորներն ընտրած է այս առթիւ, հրաւէր ուղղելով նաեւ յարգուած մէկ քանի Հայ արուեստագէտներու: